

Գրիգոր Զոհրապ

Այրին

Ա

Գիշեր էր, նոյեմբերի տրտում ու խոնավ գիշեր, որուն մթությանը մեջ ընկղմված էր Փերայի Մեծ Փողոցը իր քարաշեն ու բազմահարկ ապարանքներովը: Փռչիի պես բարակ ու ասեղի պես սուր անձրև մը կու գար ու կը լվար ամայի և թափուր քարահատակը: Կալաթա Մերայի պահականոցին դեմ, երկու կառապան՝ հապաղած անցորդ մը գտնելէ հուսաբեկ՝ ցուրտեն պատսպարվելու համար իրենց կառքին մեջ կը մրափեին: Մարդ չկար ու այդ աղմկալից փողոցի ժխորեն ուրիշ բան չէր մնացեր, բայց եթե առջի իրիկվընէ ի վեր տեղացող անձրևին անընդհատ ձայնը իր հուսահատական միօրինակությամբը: Հեռվէ հեռու, ուղիղ ու լայն ճամփուն բոլոր երկայնությամբը, մութին մեջ կը տեսնվեր շարք մը կարմիր ու արյունագույն կետերու՝ որոնք կազերուն տամուկ ու դողդոջուն լույսերն էին: Քազիւնները, քաֆէ շանթանները և ուրիշ գրոսավայրերը շատոնց գոցված էին, անոնց տեղ, հոս՝ մսավաճառի, հոն՝ կաթնավաճառի խանութ մը իր դուռը կը բանար, և մութուն ելլելու վարժվող այս խանութպաններու աշկերտները՝ դեռ նոր արթնցած, կես քուն, կես արթուն, կանթեղի լույսով գիշերեն կ'սկսեին իրենց օրական աշխատությունը:

Ջայն ձուն չկար դեռ ու գիշերապահը տասներկու կս գարներ փողոցին հնչուն մայթին վրա: Պատի մը տակ, մարդ մը՝ անշուշտ խաղատան մը մեջ ունեցածը չունեցածը կորսնցնելէ ետքը, կծկտած էր լուսնալուն սպասելով, պառկելու տեղ մը գտնելէ հուսակտուր, վասն զի այս հյուրընկալ փողոցը ստակ չունեցողներուն համար չէ: Ասդին անդին քուրջեր հավաքող մարդիկ, լապտեր մը ձեռքերնին,

լռիկ ու գլխահակ, իրենց ուսի կողովը կը լեցնեին: Բայց հետզհետեւ մութը իր խստությունը կը կորսնցնեւ, Կալաթա Մերայեն վար վաճառատուններուն մեջ ձայներ կը լսվեին ու քիչ քիչ անցորդներ երևան կ'ելլեին փողոցին մեջ: Բանջարեղեններով ու կաթի ամաններով բեռնավորված ձիեր հանդարտաքայլ կու գային, կ'անցնեին վիզերնուն կապված գանգակներուն ձայներովը արթնցնելով քարուկիր շենքերուն արձագանքը:

Հիմա ալ լուսնալու մոտ էր ու Փերայի տուները կը ճշտվեին սովերամած հորիզոնին վրա. ձայները երթալով կշտանային. խանութներու երկաթե փեղկերը կշարժեին . կանուխ ելլող սպասավորներ, պահապաններ, փեղկին մեջ բացված դռնակեն դուրս կ'ելլեին ու վաճառատուններու առջևի սալաքարերը կը մաքրեին խանութին ներսը ավելեւ վերջը, բոկեղ , կաթ ու սալեպ վաճառողներ պոռալով կ'սկսեին իրենց առատվան առուտուրը, այդ ծառաներուն, բեռնակիրներուն ու պահապաններուն բերելով աժան գինով նախաճաշ մը. «Բարի լույս»-եր կը փոխանակվեին դրացի մարդոց մեջ:

Բ

Մութին հետ ելավ Մարտիրոս. խանութը ավելց, առջի օրվրնե անկարգ թողված տուփերն ու ծրարները տեղը դրավ, վաճառատան մեծ ապակին սրբեց ու երկաթյա փեղկերը բացավ: Քիչ մը վերջը ալ բոլորովին լուսցած էր, գործավորներ, արհեստավորներ, ամեն ազգե ու ամեն կարգե, Պոլիս կը դիմեին ու Մեծ Փողոցը կը զարթնուր, կը շարժեր այս անցուդարձով. կամաց կամաց խանութները կը բացվեին, ապակիները կը մաքրվեին, գրագիրներ իրենց պաշտոնին, կար կարող աղջիկներ իրենց գործին գլուխը կու գային: Առտու էր:

Վեց ամսե ի վեր այս մաղազահին մեջ կ'աշխատեր իր հորեղբորը տեղ, որ տասը տարի իբրև բեռնակիր ու պահապան ծառայելե վերջ հայրենիք վերադարձած էր, Մարտիրոսը թողլով իր տեղը:

Տասնրիկը տարու կար չկար. բարձրահասակ ու մենձ մենձի էր, ինչպես կ'ըսեին կիները, բայց իր թուխ ու գեղեցիկ դեմքը պատանության փափկությունը կը պահեր առնական դրոշմը առնելով հանդերձ. սևահեր ու սևաչվի էր. քաղցր,

վեհերոտ և տղայական բան մը ուներ իր նայվածքը. լայն ու դուրս ցցված կուրծքը իր հզոր ու հպարտ իրանին բոլոր առավելությունները ցույց կու տար: Կապույտ չուխայի ձեռք մը հագուստ շինել տվեր էին իրեն, որ աղեկ կը վայլեր իր կորովի ու առույգ մարմնին. ջլապինդ բագուկները հագվագյուտ ուժ մը պետք էին ունենալ, մինչդեռ կարճ ու ամփոփ փոխանին գանգապանը ազդրերուն հարուստ ու բարեձեւ լեցունությունը կհաստատեր:

Փերայի մեջ նորություն մը եղավ այս նորեկ պահապանը. կիները հիացան ու սքանչացան այս երիտասարդին վրա, որուն ամչկոտ համեստությունը նոր ու կանանց համար միայն հասկնալի հրապույր մը կու տար իրեն:

Վաճառատան համար ձգողության պատճառ մը եղավ այս պատանի մարդը.ինքը միայն չհասկցավ այն հետաքրքիր ու մանրախույզ նայվածքները, որոնց ենթակա էր. ամենքը համակրելի կը գտնեին զինքը ու չէին քաշվեր բացե ի բաց իր երեսին ըսելու այնպիսի անհավատալի համարձակությամբ մը, որուն վրա կը զարմանար:

Անուսնացա՞ծ ես, կը հարցնեին իրեն ամեն կողմե:

Ու հաստատական պատասխանին վրա, որը կը ցավեր, որը կը ծիծաղեր. այս պոլսեցի կիները կատակը կը սիրեին.այնպիսի հիմար բաներ կը տեսներ, որոնց վրա հագիվ իր խնդուքը կը գսպեր:

Առանց բացորոշ բան մը գիտնալու, իր նրբամիտ դրսեցիի բնագոյումովը կ'ընթոներ սակայն, որ իր նպաստավոր ընդունելությունը ավելի վայելուչ մարմնին կը պարտեր, քան թե իր աշխատությանը:

«Փոենթան»-ի վաճառատան մեջ առջի օրերը Մարտիրոսի համար ապշության, զարմանքի ու սքանչացման օրեր եղան:

Այս բազմահարկ ու փառավոր շենքը, իր հագար ու մեկ բաժանումներովը, օձապտույտ սանդուխներովը, ճոխությամբը, հաճախորդներու անընդհատ հոսանքովը, պզտիկ, բայց երանելի քաղաքի մը ազդեցությունը ունեցավ իր վրա: Առտվրնե մինչև իրիկուն ոսկիներու, մեճիտիներու հնչյունն էր, որ կու գար դրան

մոտ դրված սեղանին կողմեն, ուր հատուկ պաշտոնյա մը տոմարներու վրա ծռած՝ անհավատալի գումարներ ժողվելու միայն զբաղած էր:

Հաճախորդներ, մեծ մասամբ կիներ, համարձակ, երեսնին բաց, ամեն ազգե, գլխավորապես ֆրենկներ, մինչև անգամ թրքուհիներ ու հայուհիներ, շպարված ներկված, միշտ գեղեցիկ ու ալ ավելի գեղեցիկ լինելու հետամուտ՝ կու գային անվերջանալի պահանջներով, վեճերով զբաղեցնելու բոլոր խանութը:

Ինքը՝ հոն կանգուն էր, շվարած, բան մը չհասկնալով այս տարօրինակ ու միջազգային լեզվեն գոր կը խոսեին և այս առուծախեն, որուն օգտակարությունը չէր ըմբռներ: Հետո ինքն ալ վարժվելով քիչ– քիչ այս բուրդե, մետաքսե, ասվիե, շղարշե, թավիշե ծրարներուն, գորս մեկ օրեն մյուսը այս կանանց շրջագգեստը դարձած կը տեսներ, տակավ առ տակավ հասկնալով այս ամենը, ֆրանսերեն բառեր շարունակ լսելով ու սորվելով: Պարսապ չէին թողուր գինքը խանութին մեջ, անընդհատ տարուբեր այս բոլոր նյութերուն մեջ, գորս մեկ տեղեն մյուսը կը փոխադրեր մինչև իրիկուն:

Եվ գիշերը, երբ այս բոլոր ժխորը դադրեր ու մինակ մնար ընդարձակ խանութին մեջ, վարանոտ ու հետաքրքիր, կը խառներ, կը ջանար հասկնալ իր շուրջի բոլոր նյութերը:

Հոս ֆիլտեքոսե կամ մետաքսե կանացի գուլպաներ գույնզգույն, բանված, մինչև գիստը ամփոփելու չափ երկայն, որոնց ներդաշնակ շրջագիծը՝ մարմնին ճշտությամբ պատկանելու համար ձևված էր. անդին ճերմակեղեններ՝ սպիտակ ու նուրբ վուշե, որոնց իր համբակ մտքովը գործածության տեղ չէր գտներ. շապիկներ՝ երկար, լայն, թափանցիկ, փրփուր տանթելներով խառն, որոնք կուրծքը մերկ ձգելու քան թե ծածկելու համար պատրաստված էին. ուրիշ ճերմակեղեն հանդերձներ, կարվա՞ծ թե կարվելիք, չէր գիտեր, վասն զի է՛ն անհրաժեշտ մասերը իրարմե անջատ ու բաց թողված կը տեսնվեին. ավելի անդին գլխարկներ, թռչուններով կամ ծաղիկներով զարդարուն, կոշիկներ տարօրինակ ձևերով, ձեռնոցներ, պախճավանդներ, ծնրակապեր այս վերջինները կը ճանչնար հայրենիքեն, և գորս երբեմն իր ծունկին վրա կը փորձեր վերջապես հազար խոովիչ ու հեշտավետ առարկաներ, մանավանդ դեղաբույր փոքրիկ ու զարդարուն շիշեր որոնք իր դրսեցիի դյուրագրգիռ քիթին համար

ամենեն ախորժելի էին:

Բայց վերի հարկը ա՛լ ավելի զարմանքներու կը հանդիպէր. կար կարողներու սենյակին մեջ, մերկ, բոլորովին մերկ կին մը, ո՛չ, կանացի փայտաշեն մարմին մը, ճշմարիտ ու կենդանի կարծվելու չափ ճարտարությամբ շինված, իր գմայլած աչքին կը պարզէր, հայտնի լրբությամբ մը, այն բոլոր թաքուն հրապույրները, որոնք իր նոր ամուսնացած երիտասարդի տենդագրգիռ արյունը կը բորբոքէին: Ու մինչեւ լույս չէր քնանար, կանանց մարմնին համար մտածված, երևակայված, ստեղծված այս բոլոր խոստում և գրգռիչ նյութերեն շրջապատված, որոնց բոլորին վրա, իբրև հրաշալի աշխարհի մը մեջ, այդ մերկ կինը՝ սեգ, խրոխտ, բայց միանգամայն կարծես թե անձնատուր ըլլալու պատրաստ, կը տի-րեր իր մարմնին շլացուցիչ գեղովը: Ու կանանց հատուկ, անոնց գաղտնիքներովը, հրապույրներովը լեցուն այս քաղաքին մեջ անզգա պահապան մնալու դատապարտված՝ այս երիտասարդը կուրտ աքաղաղի տարօրինակ դեր մը կը ստանար:

Գ

Հայրենիքը, Ջարդար, իր մանկամարդ կինը, կը սպասէր: Իրենց սուրբ պսակեն ի վեր հագիվ մեկ երկու ամիս էրկանը երեսը տեսած էր, ու ստակ վաստկելու աննահանջելի հարկը՝ հեռավոր երկիրներ առաջնորդած էր գայն: Կը սիրե՞ր արդյոք այն երիտասարդը, որ իր ամուսինը եղած էր. այն կույր ու անտրտունջ հնազանդության մեջ, որ հայուհիներու բոլոր կյան-քը կը կազմէ այդ կողմերը, ո՛չ խորհելու և ո՛չ զգալու տեղի մնացած է. իրեն չէին հարցուցեր երբեք, թե կ'ուզե՞ր այն մարդը, զոր իրեն սահմանած էին. ինքն ալ չէր մտածեր անոր վրա. ո՛չ կատեր և ո՛չ կը սիրէր գայն մինչև իր ամուսնության օրը: Եվ ամուսնութենեն ետքը ա՛յնչափ քի՛չ ատեն անցուցած էր հետը, այնչափ մտերմութենն գուրկ, որ գրեթե պաշտոնական եղած էին իրենց հարաբերությունները՝ միևնույն հարկին տակ բնակվող բազմաթիվ ազգականներու աններող նայվածքին տակ:

Այդ նոր ընտանիքին մեջ, ուր կը մտնէր գլխավորապես ծառայության համար, ամենեն քիչ իր էրկանը կը պատկանէր. վասն զի կեսրոջը, աներին, մյուս ազգականներուն սպասավորությունն էր իր ավագ պարտավորությունը:

Այս գեղի աղջիկը գորովի և սիրո անսպառ գանձեր ուներ սակայն իր սրտին խորը, որոնք մեկ բառով, մեկ գգվանքով թերևս պիտի հայտնվեին: Բայց ավանդությունը կար իր աչքին առջև, իր ամուսինն հորեղբայրներուն կիները կային, նույն իսկ իր կեսուրը կար դեմը, Պոլիս գացող մնացող ամուսիններու սպասելով, տանը անհատնում հոգերուն ու աշխատությանը մեջ մաշելով ծերացած կիներ, հիմա գրեթե պառավներ, ճիշտ իրեն պես, նոր հարսի պես լոկկ ու խոնարհ՝ այդ մարդոց քով, որոնք հանկարծ, երկարատև տարիներն ետքը, հիշեր էին, թե այդ դժբախտներուն ամուսիններն էին իրենք ու հայրենիք վերադարձեր էին, այլևս աննպատակ ու անօգուտ դարձած ամուսնական կյանքը շարունակելու:

Ահա այս հեք, աղեբեկ ու կորաքամակ օրինակները կային իր առջև, որոնք սովերներու պես անխոս՝ իր շուրջը կը դառնային, և Չարդար Էրիկ կնկան ուրիշ տեսակը չէր երևակայած երբեք:

Չգարմացավ ուրեմն երբ կարգը Էրկանը եկավ մեկնելու: Իր մշտնջենապես կրավորական դերին մեջ գավառացի հայ կինը գանգատելու անգամ գորություն չունի. Պոլսեն թուղթ եկավ. հորեղբոր մը գալուստը իմացուցին ու Մարտիրոսի մեկնելու պատրաստությունները տեսան. հարսը՝ իր հոգածու ամուսինի պատրաստությամբը՝ երկու գույգ բուրդե գուլպա շինեց, մայրը ու մյուս ազգականները մեյ մեկ հիշատակ տվին ճամփորդին ու երկուշաբթի օրվան կարավանով մոտի գյուղեն Պոլիս գացող ուրիշ երիտասարդի մը՝ Խաչոյին հետ ճամփա դրին գայն: Չարդար մինչև իրենց արտը, որ ճամփուն կողմն էր, մեկտեղ գնաց ու վերջի պահուն, երբ հրաժեշտի ողջույններ փոխանակվեցան, արցունքի փախստական կաթիլ մը սահեցավ ինկավ հարսին աչքեն երիտասարդին ձեռքին վրա, այսչափ ահա այս բաժանման բոլոր սրտահուզությունը:

Մարտիրոսի մեկնելեն ի վեր հարսը իր բաժինը առած էր տան աշխատութենն ու իր տեղը կեսուրը հանգստյան կոչված. հաց եփել, կաթ կթել, ջուր ու փայտ բերել իրեն կ'իյնար միշտ, ու երիտասարդ կինը՝ ազգարակի կենդանիներու հատուկ հեզությամբը իր ծառայությունը կը կատարեր:

Փերայի Մեծ Փողոցին մեջ վաճառքի ահագին հակի մը անտանելի բեռին տակ ճնշված, քրտնաթոր, ճակատներուն երակները պայթելու չափ ուռած, հագուստնին պատառու, ցեխոտ, չորս բեռնակիրներ, մեկը ծերուկ, այս տառապանքներուն տակ ալևորած, մյուս երեքը դեռ երիտասարդ, կ'անցնին հեկտրով:

- Խաչո՛ւ,- պոռագ ձայն մը անոնցմէ մեկուն:

Խաչո գլուխը դարձուց, մեծահարուստ վաճառատունէ մը իր անունը տվող ձայնի տերը ճանչնալու համար: Նոր լաթեր հագած գեղապանծ երիտասարդ մը, կապույտ լողիկին մեջէն ցույց տալով վահանաձև կուրծքը, ածիլված, մաքուր, ֆեսը աջ կողմ ծռած քիչ մը, իր փոխանին փոքերը շտկելու զբաղած, վաճառատան դրան մոտ կեցեր ու իրեն կը ձայներ:

Բեռնակիրները արդեն ուժասպառ վար դրին իրենց բեռը. բայց Թաղապետության չավուշները ընդդիմացան. Փերայի Մեծ Փողոցը հոգնություն առնելու տեղ չէր.բեռնակիրները շունչ առնել կ'ուզեին և չավուշները թող չէին տար:

- Օլմագ,- կ'ըսեր սպիտակ ժապավեններով զարդարված ու մեջքը սուր կապած կես-լեզու հույն պաշտոնյա մը, որ անոնց մեծը կը թվեր:

Բեռնակիրները իրենց հայախառն թուրքերենով կը բողոքեին.

-Պիզիմտե ճանիմիզ յո՞ւս մի՛. պե մարդ աստուծո, կը գոչեր ծերուկը:

Գլխարկավոր անցորդներ կը շրջապատեին զիրենք, կիները կանգ կ'առնեին վեճին պատճառը իմանալու հետաքրքիր: Ու բեռնակիրները կը ծոեն իրենց տաժանելի խաչին տակը մտնելու համար նորեն: Աղքատությունը հարստության դեմ կանգ առնելու իրավունք չունեն:

Մարտիրոս իր չորս հեմշերիներուն հեռանալը տեսավ.ո՛ւր Խաչոն, ո՞ւր ինք. և սակայն միևնույն գեղեն էին գրեթե, միևնույն տարիքը ունեին և միասին մեկներ էին երկրեն. Խաչոն ալ կայտառ ու հաղթամարմին տղա մըն էր, իր նշանածը թողած, ինչպես որ ինքն ալ իր կինը ձգած էր՝ ստա՛կ, միշտ ստա՛կ, հավիտյան

ստակ վաստկելու համար:

Ինքը Փերա էր ու Խաչոն Ղալալաթիա մնացեր էր. մեկը լերան վրա, մյուսը ստորոտը, և կը թվեր, թե երբեք այդ ստորոտեն վեր չպիտի կրնար ելլել:

Մարտիրոս այս բաղդատությունը կ'ըներ մտքեն:

Աղեկ շահ կար իր ծառայության մեջ ու աղեկ հաճույք. հայրենի տան աղքատիկ ու միօրինակ կյանքը՝ լուսուն ճեղքվելուն հետ անհետացող անհաճո և անկարելի երագի մը տպավորությունը կը 'դառնար հետզհետե. այս բոլորովին իգական աշխարհին սեմեն ուր հագիվ ոտք կը կոխեր, ապագան փայլուն ու հիանալի կ'երևար. ֆրանսերեն սորվիլ կը սկսեր ահա ու մատամ կ'ըսեր տիկիհներուն խոսած ատենը, վասն զի տիկիհներուն հետ կը խոսեր. շարունակ փոքր ու մեծ ծրարներ կը տաներ անոնց տունը ու պախշիշ կ'առներ:

Հայտնի էր որ քիչ շատ ամենուն հաճելի սպասավոր մըն էր: Ֆրանսուիի մը՝ արևելքցիներուն այս կատարելագործյալ տիպարին սիրահար, ու մանավանդ փերացի հայ տիկին մը ամենեն անակնկալ կերպով իր փոքրիկ ծառայությունները կը վարձատրեին, ու ինքը այս ներհակ, նախանձոտ ու ոտխա հրապույրներուն մեջ կը վարաներ իր դեռաբույս պեխերը շոյելով:

Ե

Հայ տիկինը հարուստ վաճառականի մը ամուսինն էր. շարունակ հողացավե տանջվող էրիկեն զգված՝ մոռցեր էր, որ այս ծեր բայց հարուստ մարդը աղքատութենեն դուրս հանած ու իրեն կին ըրած էր զինքը:

Այս հարստությունը՝ զոր ատեն մը աղքատության խոշորացույցովը տեսած էր՝ չէր փոխարիներ հիմա հիվանդոտ ու ալևոր մարդու մը կինը ըլլալու դժբախտությունը և այս առուտուրեն՝ որ իր ամուսնությունն էր՝ պարագաներուն ներածին չափ՝ զոջումը հայտնած էր:

Անկախ, ինքնիշխան, իր անսահման ազատությունը ի'նչ բանի գործածելու շվարած՝ այս կինը ամեն օր Փերայի խանութներուն մեջ թափառիկ, մեծածախ

արդուզարդի մտմտութով զբաղած, ոչ ոք գտած էր մինչև այն ատեն իր արտակարգ բնավորությանը հարմար: Շուրջը դարձող երիտասարդները միշտ մեծարանքով ու փայփայանքով վայելել էին զինքը և սակայն այս թույլ ու վատ եղանակը չէր իր տարփատենչ երազը:

Հանկարծ օր մը իր հաճախած խանութներեն մեկուն մեջ երիտասարդ մը տեսավ առույգ, գեղեցիկ ու կոպիտ, որ ճիշտ իր փնտրած առնական տիպարն էր, և այն վայրկյանն ան եղավ իր միակ կիրքը: Այլ չպակսեցավ այդ վաճառատունեն մանր մունր բաներ գնելու պատրվակով: Անթիվ, անհամար ծրարներ կը դրկեր տուն գորս Մարտիրոս հոժարափայլ կը տաներ, ու երբ պատահեր, որ իր մեծածոխ շրջագգեստը երիտասարդին դպեր, կամ դրամ տալու առթիվ իր քնքույշ ու փափուկ ձեռքը անոր լայն, ամուր ու ջղուտ ձեռքին հանդիպեր, սարսուռ մը կանցներ իր մորթին վրայեն:

Երբեմն տունը կը գտնվեր ու մոռցված հանձնարարություն մը լսելու համար Մարտիրոս մինչև հանրմին երանավետ սենյակը կ'ելլեր:

Այսպես շարունակեց տիկինը ատեն մը, բայց հետո համբերությունը հատավ. վերջապես այդ գեղեցիկ համալը սեպելու մարդ չէր: Բայց միշտ հնարամիտ ճարտարությամբ իր տեսակցությունները կարգադրեց այս դրսեցի տղուն հետ, որուն անփորձ պարզմտությունը իր տարփանքին սաստկությանը չափ մեծ էր: Կը զգար, որ հիմարություններ ընելու կարող էր անոր համար. ու թաղված գանձ մը գտնող ագահի մը պես իրեն միայն վերապահել ու հատկացնել կ'ուզեր զայն, մինչդեռ Մարտիրոս՝ որ իր լեռնցի մարդու բնությունը ձգելու ատեն ունեցած չէր, այս քաղաքի մարդոց ու կիներուն վրա հավասարապես կը զարմանար:

Եվ այս զբոսանքներուն մեջ մոլորված, հայրենի տնակին մեջ թողած օրինավոր ամուսինը չէր հիշեր այլևս. այն արցունքով գրված տողերը գորս հեք կինը իր ձեռքը կը հասցներ, անոր քարացած ու ապականած սիրտը շարժելու անկարող էին. ստակ կը դրկեր որչափ որ ուզեին, բայց դառնալու խոսք մտիկ չէր ըներ:

Ու հեմշերիները, անդին, իրմե քայլ մը հեռու, խնայողությամբ ու զրկանքով ստակ հավաքած, մաս առ մաս կը վերադառնային հայրենիք, սիլանուն խավուշմիշ ըլլալու:

Ձմեռնամուտին, շրջակա գյուղերեն շատեր Պոլսեն դարձան եկան. ամուսիններ, նշանածներ ու աղջիկներ խնդացին. գյուղային ու ընտանեկան կյանքը իր բոլոր սուրբ ու մաքուր եռանդովը վերակենդանացավ:

Խաչոն այդ վերադարձողներեն էր. արտ մը ու գույգ մը եզ դնելու չափ ստակ ժողվեր ու եկեր էր. նշանած էր արդեն ու հարսնիքը չուշացուցին. Մարտիրոսի մեկ հորեղբայրը կնքահայր եղավ. ամենքը կը սիրեին Խաչոն. ուրախության, տոնի օր մը եղավ հարսնիքին օրը:

Չարդար հոն էր. իրեն ալ ճիշտ վեց տարի առաջ այսպես ուրախությամբ տոներ էին հարսնիքը. դրացի ու գյուղացի եկեր էին, այո՛, ճիշտ այսօրվա պես հազար մաղթանքներ ընելու: Բայց քանի մը օր վերջը էրիկը ձգեր գացեր էր գինքը ու ա՛լ չէր երևցեր, և իր առանձնությունն ու լքումը ամոթ մը կը թվեր իրեն՝ այս ցնծահույզ բազմության մ եջ: Ետ դարձան. հետևյալ օրը իրենց ամայի տնակը բոլորովին մութ ու խավար երևցավ իր աչքին:

Գուցե տասներորդ անգամը ըլլալով սրտաբուխ ուխտով եկեղեցի վազեց ու տիրամոր պատկերին առջև արտասվելով իր խնդիրքը ըրավ. և տիրամայրը, արծաթե թագը գլխուն, ունկնդրեց իր սևցած ոսկեգօծ շրջանակեն, ինչպես շատերուն աղաչանքներուն էր ունկնդրած:

Ապա ձմեռը հասավ իր բոլոր սաստկությամբ, իբրև թե այս հայրենիք դարձողներուն հիշեցնելու համար, որ հարմար ժամանակին հասած էին հայրենի վառարանը:

Ու Պոլսեն լուրեր, տեղեկություններ կու գային գյուղե գյուղ անոնց վրա, որոնք այս աշնան չէին կրցած միասին դառնալ: Կարապետ հաջորդ տարին, իսկ Կիրակոս մյուսին պիտի դառնար: Միայն Մարտիրոսի վերադարձին խոսքը չկար: Հետո ձյուն ու սառույց ամեն կողմ, ամեն ոք իր տան մեջ փակված, և այսպես տարի մը ևս լրացավ:

Է

«Փոենթան»-ի վայելչակազմ պահապանը աղեկ ճամփու մեջ էր: Մոլությունն ու ապականությունը սահուն գառիվայր մըն է, որուն կեսին վրա կանգ առնել դժվար է:

Տարիները կանցնեին, միշտ ու ինքը, Փերայի փողոցներուն մեջ կը շրջեր թափառահաժ, միշտ մաքուր հագված, ածիլված, սև պեխերը ոլորուն ու հնդիկ իշխանի մը պես պահելով իր հայրենի զգեստները, որոնք իրեն այնքան աղեկ կը վայլեին: Օր մը միայն, փորձի համար, եվրոպական զգեստներ հագած էր և այն օրը ոչ ոք երեսը նայեցավ:

Հիմա Փերայի ամեն սովորությանցը, զբոսանքներուն մոլությանցը տեղյակ մեկն էր. բավական ատենն ի վեր ահա կվարեր գեղեցիկ ու առույգ հսկա մարդու դերը:

Այս կյանքը չէր կրնար տևել այսպես. իր ազդած հրապույրը կը ռամկանար. առջի հետաքրքրությունը կը նվազեր: Նոր եկող պարզամիտ տղան չէր. բայց ի՞նչ օգուտ, հարուստ տիկնանց համակրությունը՝ ծառերուն վրա կեցող թռչուններուն պես անհաստատ է:

Իր պաշտպանուհին ճամփած էր զինքը, ու խանութին մեջ հին օրերու վաստակին տասներորդը անգամ չուներ. մոտան անցնելը այդ վաճառատան մեջ գտնվող բոլոր նյութերուն ճակատագիրն էր, և ինքն ալ այդ նյութերեն մեկը եղած էր բավական ատեն: Սակայն վստահ ու հանձնապաստան ձև մը ստացեր էր ու իր երիտասարդության ատենեն մնացած վարժությամբ մը, եթե ոչ տիկիներու, գեթ կար կարողներու կամ ասդին անդին տուներու մեջ աշխատող սպասուհիներու մոտ հարգի էր:

Հանկարծ հայրենիքեն թուրթ մը եկավ, որ բռնի կը հիշեցներ իրեն մոռացած ու ոտնակոխ ըրած սրբազան պարտավորությունները. այն բարակ պահարանի մեջեն ելլող քառածալ թուրթի կտորը անխուսափելի պարսավ մըն էր ուսկից ականա կ'ամչնար, այդ անզգա փոքրիկ սուրհանդակը ընտանի և անողոր մարդու կերպարանք կառներ և զինքը կը հանդիմաներ: Որքան արժանի էր այս

հանդիմանությանց. այն ատեն կը գղջար, ինքնիրեն որոշում կու տար երկիր երթալու. վաղանցիկ ու անհաստատ որոշում, գոր գործադրելու ույժը կը պակսեր իրեն: Ու այսպես կը համոզվեր, որ Պոլիս մնալէ ուրիշ միջոց չկար իրեն, ու ժամանակը կ'անցներ: Օր մըն ալ զգաց որ տարիքը առնելու վրա էր. սպիտակ թելեր կ'երևային մազերուն մեջ. հայելին՝ ավերած ցուցուց իր դեմքին գիծերը: Ջարմացավ. ի՞նչ շուտ. երկու օր մտածեց ասոր վրա, հետո դարձյալ շարունակեց իր առջի ընթացքը:

Հարցնողներուն ա՛լ չէր ըսեր, որ ամուսնացած է. բավական ատենն ի վեր վաճառատունեն ալ ելած էր ու դրամի նեղություն ունեցավ:

Պարտիզակցի սպասուհի մը՝ վերջին մնացորդ իր նախկին հարաբերութ յուններուն, ավելցուցած բոլոր ստակը, իր չորս հազար դրուշը կուտար իրեն, եթե գինքը կնության առներ:

Մարտիրոս բեռնակրություն ընելու ույժ և կամք չուներ. գործ մը բռնել կուգեր ու գործը առանը դրամագլխի չըլլար: Ինքնիրեն ըսավ նաև, թե քանի որ երկիր չպիտի երթար, առանց կնոջ ապրիլը անկարելի էր:

Գաղտնի ու անձայն պսակվեր ան, գողերու պես, առանց պատրիարքարանին լուր տալու, բարեկամ մը հրավիրելու. ոսկի մը տվին քահանային ու խնդիր չմնաց: Այս եղավ իր վարած կյանքին վերջավորությունը:

Ը

Հայրենիքը իր կինը կը սպասեր, ձմեռը ամառվան, ամառը ձմեռվան կը հաջորդեր, ու տարիները կանցնեին անփույթ ու անտարբեր իր թախծալից ու սգավոր կյանքին համար:

Պոլսեն թուղթերը ցանցառ և ուշացած կու գային. փոլոսները չէին վճարվիր ա՛լ ու աները իր նամակներուն մեջ կը սպառնար հարսը վռնտել երբոր երկրորդ փոլոսն ալ անվճար մնար. տանը մեջ ամենքը գինքը հանցավոր կը բռնեին էրկանը անտարբեր ընթացքին համար:

Գացողները կշարունակեն Պոլսեն դառնալ, ու պատանհներ կ'երթային պանդխտության տառապանքներուն պակասը լեցնելու մայրաքաղաքին մեջ: Ու թողթերը կը ճամփեն գեղեն, բարեններե, ընտանյաց անդամներու ողջ առողջ ըլլալուն լուրեն և ստակ դրկելու հավիտենական պահանջումն բաղկացած: Պատասխան չկար: Հարսը՝ հիմա կատարյալ կին եղած կրնար երբեմն անկյուն մը քաշված արտասովել:

Ամեն կիրամուտքի եկեղեցի կերթար. կիսակործան ու գլուղին տնակներուն պէս հին ու սեցած եկեղեցի մը, ուր պզտիկուց ի վեր գացած էր և ուր իր պսակը օրհներ էին:

Հոն, սուրբերու պատկերներուն դեմ գորս լուռ, բայց անաչառ վկաներ կը կարծեր իր ամուսնության, իր տառապանքը կը պարզեր ու ջերմեռանդ աղոթքներովը, որոնք հանդիմանության պէս բան մը կը նշանակէին, պատասխանատու բռնել կ'ուզէր այս եկեղեցին իր խորանովը, մասունքներովը, բոլոր սուրբերովը, իր կործանած հույսերուն համար: Սակայն այս հավիտյան բացակա էրկանը համար ըրած աղոթքները չէին փոխեր իր ճակատագիրը: Այն ատեն հարկ կ'ըլլար համոզվիլ, բոլորովին հույսը կտրել այս ամեն ժամ սպասված ու ամեն ժամ ի դերն եղած վերադարձն:

Գիտեր, ստույգ դիտեր ալ, որ ամուսինը չպիտի գար.բայց իրիկունը, առանց ուզելու, քայլերը կ'առաջնորդէին զինքը այն արտը, ուրկէ վերջին անգամ տեսած ու Պոլիս ճամփած էր իր երիտասարդ էրիկը: Հոն, կանգուն և առանձին, հեռուն տարածվող ընդարձակ ու հարթ դաշտին վրա պտտցնելով իր հետախույզ նայվածքը, Այրին դեռ կը սպասեր: